

Anadolu Din ve İnançları Platformu / Kültürel Mirasımızı Sırtlayanlar / Bölüm 22

Hayri Fehmi Yılmaz ile “Anadolu’da Çifte Minareler”

KONULAR: Çifte Minareli Yapıların Önemi ve Kökeni, Anadolu'daki Çifte Minareli Medreseler, Minarelerin İslami Mimari ve Kültürel Miras Üzerindeki Etkisi, Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Çifte Minareler, İran, Hindistan ve Azerbaycan'daki Çifte Minareli Yapılar, Ayşe Denk Nalbant'ın Çifte Minareli Medreseler Üzerindeki Çalışmaları, Erzurum ve Sivas'taki Çifte Minareli Medreseler, Çifte Minarelerin Mühendislik ve Estetik Değerleri, Medrese ve Camilerde Çifte Minare Kullanımı

Nükhet Everi: Kültürel mirasımızı sırtlayanlar söyleşilerimizin bu bölümünde çok sevdiğimiz ve yakından tanıdığımız bir sanat tarihçisi konuğumuz var. Hayri Fehmi Yılmaz'la bu bölümde Anadolu'daki çifte minareleri konuşacağız. Aslında çifte minare benim gözümde bir sembol ve bir yapının, özellikle camilerin, minareleri olur. Medreselerde de çifte minare vardır. Peki, neden çifte minareler kullanılır? Merak eden dostlarımız var, özellikle de bu konuda istek geldi.

Hayri Fehmi Yılmaz: Açıkçası bu konunun Türkiye'deki uzmanı Ayşe Denk Nalbant Hanım'dır. Ayşe Hoca'nın doktora tezi çifte minareli medreseler üzerinedir. Daha doğrusu, Anadolu'daki çifte minareli yapılardır. O, İran'daki ve Hindistan'daki, Azerbaycan'daki yapıların çoğunu ziyaret etmiştir. Yani, Anadolu'dakilerin hepsini ziyaret etti. İran'dakilerin ve Azerbaycan'dakilerin çoğunu ziyaret etmiştir. Ve böyle müthiş bir doktora tezi hazırladı. Böyle bir tez hazırlamak da zor biliyorsunuz. Sınırlar aşan bir doktora hazırlamak sıkıntılı bir iş. Bazen tek yapıyla doktora yapanlar var ama o da tabii ki çok zor bir iştir. Ancak, geniş bir coğrafyada ve farklı yapılarda çalışmak daha da zordur. Sanırım çok keyifli de olmuştur. O da çok keyif aldı. Aslında ben onun da burada olmasını çok istedim. Ben de bu konuyu severim. Çok ilginç. Ama tabii çoğu tespit onun tespitleridir. Çok güzel fotoğrafları ve çok ilginç değerlendirmeleri var.

Selçuklularla ilgili çok enteresan konular tezi yapıyor artık ve çok ilginç tartışmalar gündeme geliyor. Aslında bizim coğrafyamızdaki bu uygarlığın ne kadar ilginç kökleri olduğunu da görüyoruz. Bir tarafla İran'a, bir tarafla Azerbaycan'a, hatta Hindistan'a, Mısır'a kadar uzanan nasıl ilginç şeyler olduğunu bir hatırlatmakta fayda görüyorum. Aslında tabii minare, İslam inancının en ilginç mimari unsurlarından biri. Kökenini çok tartışıyoruz. Geniş bir coğrafyada çok sayıda örnek var ama deniz fenerlerinden gelmiş olabilir. Kelime kökü belki oradan kaynaklanıyor. Asya'dakiler belki Budist dünyanın haberleşme kuleleriyle ilgili olabilir. Çünkü bu minarelerin bazıları çok ciddi kule görüntüsünde. Asya'nın içlerinde, Orta Asya'da, Türkistan coğrafyasında bazı minareler camilerini kaybetmişler, tek başına kalmışlar. Onları ilk gören Avrupalı seyyahlar, uzmanlar, bunların ne olduğunu anlayamamışlar ve hatta bunları zafer kuleleri filan zannetmişler üzerlerindeki kitabeleri okuyunca. Sultanlardan da övgüyle bahseden böyle kocaman kuleler görünce, yanlarında camisi de yok. Onu anlamak çok zor olmuş. Ancak, tabii minare ilginç bir konu. Kökenini kesin belirleyebilmek belki şimdilik çok kolay değil. Ancak, İslam inancı, Orta Doğu coğrafyasında en son gelişen inanç sistemi ve onun ritüellerinin, ibadet

usullerinin nasıl geliştiğini az çok biliyoruz. Müezzinlerin piri Bilal-i Habeşi ezan okumuştur. O, Kabe'nin üzerine yüksekçe bir yere çıkarak ezan okumuştur. Asıl mesele cemaati ibadete davet etmek. Bunun için hatta İslam kaynakları açık açık anlatır. Bu tartışma yapıldı mı ondan emin olamam ama İslam kaynakları hep anlatıyorlar. Müslümanlar da camiye ibadete davet için ne yapmak gerektiğini Medine'de tartışmışlar ve Yahudilere ve Hristiyanlara benzememek için insan sesiyle böyle bir davet yapmayı tercih etmişler. Ancak, şunu da söylemekte fayda var. Bu da bazen bir müzik gibi, bir makamla okunan bir şey. Bazen sadece bir seslenme şeklinde. Aslında kelimeyi bir Arap açısından düşünürseniz, onları camiye ibadete davet eden bir insan sesi. Bu çok ilginç bir davet aslında. Giderek bu daveti yapabilmek için şehrin yüksekçe bir yerini, binanın sadece çatısını değil, yüksek bir yeri tercih etmek gerektiği ortaya çıkmış. Kilise ve manastırlarda çan kuleleri var. Doğu Hristiyanlığında çok yaygın değil ama onlarda var. Çan çalıyorlar ve yapının biraz yüksekçe bir yerinde oluyor bunlar. Dolayısıyla da oradan biraz esinlenmişler anladığım kadarıyla. ve bir yapının yanına, ibadethanenin yanına yüksekçe bir kule yapmaya başlamışlar. Bunlar çok büyük şeyler değil ama mesela çok ilginç bir örnek Samarra'da var. Malviye denilen dev bir kulemiz var. Bu muhteşem bir şeydir. 8. ve 9. yüzyıl mimarisinin belki en güzel örneklerinden biri. Dev bir ordugah caminin yanında adeta orada da zigguratlara benzeyen, dışarıdan merdiveni olan bir spiral minare yapmışlardır.

En eski minarelerden Bilal-i Habeşi'den başladım. Biliyorum çifte minareleri. Tabii Asya'da çok ilginç. Mesela Kuzey Afrika'ya doğru gelişirken İslam, o coğrafyada işte kare tabana oturan ve kuleler karşımıza çıkıyor. Malviye ve Mısır'da Tolunoğlu Camii'nin minaresinde dışarıdan dolaşan bir merdiven söz konusu. Doğuda 10. ve 11. yüzyıllardan itibaren İran'ın doğusunda silindirik minareler ortaya çıkmaya başlıyor. Kare değil silindir gövdeli. Bunların bazıları Orta Asya'da dilimli gövdelere sahipler. Dev camilerin yanında karşımıza çıkıyorlar. Tabii enteresan olan, Selçuklu çağından itibaren bizim konuştuğumuz çifte minareli cepheler ortaya çıkıyor. Çok enteresan bir unsur. Bir kere kentin yatayda gelişen bir kentin ortasında birdenbire böyle muazzam bir kule görüyorsunuz. Bu kule hele de sayısı arttığında kentin kimliğiyle ilgili müthiş bir şey veriyor. Hem camilerin yerini işaret ediyor. Hem sesin bütün Müslümanlara ulaşmasına katkı sağlıyor. Hem de böyle silueti değiştiren bir unsur oluyor. Bunlar aynı zamanda tabii çok ciddi mühendislik başarıları, büyük kuleler. İşte kare kaide üzerine oturuyor. Bu kulelerin hem ince uzun olması hem de düzgün tuğlayla yapılması ya da düzgün taşla yapılması son derece önemli bir şey. Bir dönem bakıyorsunuz, biraz daha ilerliyor. Bu sefer taç kapılar, büyük portaller, taşkın portaller diyelim, çünkü yapıdan taşarak meydana geliyor. Onlarla yan yana gelmeye başlıyorlar. Şimdi 12. yüzyılın ortalarından itibaren tabii Anadolu'da Selçuklu eserlerinde bu tarz karşımıza çıkıyor. İlk büyük örnekler tabii biraz Doğu'da başlıyor. Ve aslında büyük ölçüde medreselerle karşımıza çıkıyor. Özellikle Doğu'da yani bir cami de belki ama ben de hep camilerle ilgili şeyleri caminin varlığıyla ilişkilendiriyorum. Ama genellikle medreseler karşımıza çıkıyor. Bir iki tanesinin kökeni, ta Akkoyunlu'ya kadar inen örnekleri var. Ama ondan önce tabii 13. yüzyıl başlarından itibaren biz Sivas'ta karşılaşıyoruz. Onlardan bir tanesi Çifte Minareli Medrese'dir. 1270'ler gibi tarihleniyor. Diğeri de Sivas'ta Gök Medrese'dir. Sivas'ın içinde böyle 1-2 kuş uçuşu mesafesinde muhteşem iki büyük yapıdır. İki yapının da cephesinde

birbirini taklit edercesine iki tane minare var. Bunların arasında bir büyük ta kapı var ve o ta kapının ii de gerekten ta içiliğinin şaheseri olan muazzam bir içilikle süslenmiştir.

Hemen Kayseri'de Hatuniye Medresesi'yle aynı tarzda benzer bir yapı var. Başka bir örnek Erzurum'da. Erzurum'da Çifte Minareli Medrese var. O da işte son derece ilginçtir.

Erzurum'daki yapılar biraz daha değiştir. Yine medrese formundadır. Avlulu, revaklı ve etrafında öğrenci hücreleri olan bir yapıdır. Ta kapısı vardır ve bu ta kapının iki yanında iki minaresi vardır. Daha sonra Erzurum'da tabii camilerle daha yaygın karşılaşıyoruz. Fakat camilerde bu sefer çift minare hep birlikte ortaya çıkmaz. Ama minarelerin çift olması ve o camiye işaret etmesi önemli bir unsurdur. Mesela şadırvanlı olan camilerde görüyoruz.

Erzurum Ulu Camii'nin şadırvanlı yapısı var. Büyük şehirlerde bu minareler o şehri mimari anlamda tanımlıyor. Bizim coğrafyamızda mesela Trabzon'da Gülbahar Hatun Camii'nde bu sefer minareyi camiyle çok yakın tutmazlar. Minare sanki biraz daha geride kalır ve oradan çıkar. Dolayısıyla Trabzon'un Ulu Camii'nin de aynı yapı söz konusudur. Bu özellikler aslında Selçuklu dönemi ve sonrasındaki Osmanlı dönemi için mimari anlamda çok önemlidir. Çifte minareler yapıya estetik bir değer katar ve aynı zamanda ibadet çağrısının her yere ulaşmasını sağlar.